

การส่งเสริมหลักสัปปุริสธรรม 7 ในการบริหารงานคณะสงฆ์
อำเภอปากพะยูน จังหวัดพัทลุง*

THE PROMOTION OF THE SEVEN PRINCIPLES OF SAPPURISA-
DHAMMA IN THE ADMINISTRATION OF THE SANGHA OF
PAK PHAYUN DISTRICT, PHATTHALUNG PROVINCE

พระมหาภูเมธ ภูมิปัญญา (ฐานบัวทอง)

Phramahaphumet Pumipanyo (Thanbuathong)

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตนครศรีธรรมราช

Mahachulalongkornrajavidyalaya University, Nakhon Si Thammarat Campus, Thailand

Corresponding Author's Email: 6703205026@mcu.ac.th

วันที่รับบทความ : 19 มีนาคม 2569; วันแก้ไขบทความ 31 มีนาคม 2569; วันตอบรับบทความ : 2 เมษายน 2569

Received 19 March 2026; Revised 31 March 2026; Accepted 2 April 2026

บทคัดย่อ

การวิจัยครั้งนี้ มีวัตถุประสงค์เพื่อ 1) เพื่อศึกษาแนวคิดเกี่ยวกับการบริหารงานคณะสงฆ์ ของคณะสงฆ์อำเภอปากพะยูน จังหวัดพัทลุง 2) เพื่อศึกษาหลักสัปปุริสธรรม 7 ที่ปรากฏในคัมภีร์พระพุทธศาสนา และ 3) เพื่อส่งเสริมหลักสัปปุริสธรรม 7 ในการบริหารงานคณะสงฆ์อำเภอปากพะยูน จังหวัดพัทลุง การดำเนินการวิจัยโดยใช้วิธีวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) โดยการสัมภาษณ์เชิงลึก (In-Depth-interview)

ผลการวิจัยพบว่า

1. แนวคิดการบริหารงานคณะสงฆ์อำเภอปากพะยูน จังหวัดพัทลุง เน้นการยึดโครงสร้างการปกครองคณะสงฆ์และบทบาทผู้นำในการกำกับดูแลให้เป็นไปตามพระธรรมวินัย

Citation:

* พระมหาภูเมธ ภูมิปัญญา (ฐานบัวทอง). (2569). การส่งเสริมหลักสัปปุริสธรรม 7 ในการบริหารงานคณะสงฆ์อำเภอปากพะยูน จังหวัดพัทลุง. วารสารส่งเสริมและพัฒนาวิชาการสมัยใหม่, 4(3), 1188-1202.

Phramahaphumet Pumipanyo (Thanbuathong). (2026). The Promotion Of The Seven Principles Of Sappurisa-Dhamma In The Administration Of The Sangha Of Pak Phayun District, Phatthalung Province.

Modern Academic Development and Promotion Journal, 4(3), 1188-1202.;

DOI: <https://doi.org/10.>

<https://so12.tci-thaijo.org/index.php/MADPIADP/>

ควบคู่การพัฒนาวัดและพระภิกษุสงฆ์ พร้อมส่งเสริมการทำงานเป็นระบบ การสื่อสารที่มีประสิทธิภาพ และการมีส่วนร่วมของพระสงฆ์ในการทุกระดับ เพื่อความเข้มแข็งและยั่งยืนขององค์กรสงฆ์

2. หลักสัปปุริสธรรม 7 เป็นหลักธรรมที่ว่าด้วย “คุณสมบัติของคนดี” อันได้แก่ รู้จักเหตุ รู้จักผล รู้จักตน รู้จักประมาณ รู้จักกาล รู้จักชุมชน และรู้จักบุคคล หลักธรรมนี้เป็นแนวทางในการพัฒนาคุณธรรมพื้นฐานของผู้นำและผู้บริหาร เพื่อให้เกิดการตัดสินใจที่ถูกต้องเป็นธรรม และเกิดประโยชน์สูงสุดต่อส่วนรวม ซึ่งสอดคล้องกับหน้าที่ของคณะสงฆ์ที่ต้องใช้ปัญญา ความรอบคอบ และความรับผิดชอบในการบริหารงานด้านพระพุทธศาสนา

3. การส่งเสริมหลักสัปปุริสธรรม 7 ในการบริหารงานคณะสงฆ์อำเภอปากพะยูน จังหวัดพัทลุง ควรมุ่งประยุกต์ใช้ในทุกมิติของการบริหาร ได้แก่ การตัดสินใจอย่างมีเหตุผล การดำเนินงานตามเป้าหมาย การรู้จักตน ใช้ทรัพยากรอย่างพอดี เลือกช่วงเวลาที่เหมาะสม ทำงานร่วมกับชุมชน และรู้จักผู้เกี่ยวข้องอย่างรอบด้าน เพื่อเสริมประสิทธิภาพการบริหารงานคณะสงฆ์ สร้างความเข้มแข็งให้คณะสงฆ์ และตอบสนองต่อสังคมได้อย่างมีคุณภาพ

คำสำคัญ: การส่งเสริม, หลักสัปปุริสธรรม 7, การบริหารงาน, คณะสงฆ์

Abstract

The study aimed (1) to study concepts related to the administration of the Sangha in Pak Phayun District, Phatthalung Province, (2) to examine the Seven Sappurisa-dhammas in Buddhist scriptures, and (3) to promote the application of the Seven Sappurisa Dhammas (virtues of a gentleman) the administration of the Sangha in Pak Phayun District, Phatthalung Province. The study employed a qualitative research approach, using in-depth interviews as the primary method of data collection.

Findings were as follows:

1. The concept of monastic administration in Pak Phayun District, Phatthalung Province emphasizes adherence to the ecclesiastical administrative structure and the leadership role in ensuring compliance with the Buddhist disciplinary code. It also focuses on the development of temples and monks,

alongside promoting systematic management, effective internal communication, and participatory involvement of ecclesiastical administrators at all levels. These approaches aim to strengthen the monastic organization and ensure its sustainable development.

2. The Seven Sappurisa-dhamma are Buddhist principles concerning the “qualities of a virtuous person,” namely: knowing causes, knowing the consequence, knowing oneself, knowing how to be temperate, knowing proper time, knowing society, and knowing individuals. These principles serve as guidelines for developing the fundamental ethical qualities of leaders and administrators, enabling sound, just, and beneficial decision-making. This aligns with the responsibilities of the Sangha, which require wisdom, prudence, and accountability in the administration of Buddhist affairs.

3. The promotion of the Seven Virtues of a Good Person (Sappurisadhamma 7) in the administration of the Sangha in Pak Phayun District, Phatthalung Province should be applied across all dimensions of management. This includes rational decision-making, goal-oriented operations, self-awareness, appropriate resource utilization, timely action, effective collaboration with the community, and comprehensive stakeholder recognition. Such an approach enhances administrative efficiency, strengthens the monastic organization, and enables it to respond effectively to societal needs.

Keywords: Promotion, Sappuri-sadhamma VII, Administration, Sangha Administration

บทนำ

การบริหารงานคณะสงฆ์ในสังคมไทยร่วมสมัยเผชิญความท้าทายจากการเปลี่ยนแปลงทางสังคม เศรษฐกิจ และวัฒนธรรมอย่างรวดเร็ว โดยงานวิชาการด้านพระพุทธศาสนาชี้ว่าการบริหารคณะสงฆ์เป็นกลไกสำคัญต่อความมั่นคงของพระศาสนา เนื่องจากวัดเป็นศูนย์กลางการอบรมศีลธรรมและวิถีชีวิตของประชาชนมาอย่างยาวนาน (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป. อ. ปยุต

โต), 2557) อย่างไรก็ตาม การศึกษาหลายชิ้นพบว่าการบริหารงานคณะสงฆ์ยังประสบปัญหาด้านความโปร่งใส การกำหนดนโยบาย และการมีส่วนร่วม ส่งผลให้เกิดช่องว่างระหว่างหลักธรรมกับการปฏิบัติจริง (สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ, 2564) หลักสัปปุริสธรรม 7 ซึ่งประกอบด้วยการรู้เหตุ รู้ผล รู้ตน รู้ประมาณ รู้กาลเวลา รู้บุคคล และรู้ชุมชน จึงเป็นกรอบแนวคิดสำคัญในการพัฒนาการบริหารให้มีประสิทธิภาพและสอดคล้องกับบริบทสังคม (มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539) โดยเฉพาะในพื้นที่อำเภอปากพะยูน จังหวัดพัทลุง แม้มีโครงสร้างการปกครองตามพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. 2505 และที่แก้ไขเพิ่มเติม แต่ยังพบข้อจำกัดด้านบุคลากร ทรัพยากร และการสื่อสารภายในองค์กร จึงสะท้อนความจำเป็นในการนำหลักสัปปุริสธรรม 7 มาประยุกต์ใช้เพื่อยกระดับประสิทธิภาพการบริหารคณะสงฆ์ให้เข้มแข็ง โปร่งใส และสอดคล้องกับสังคมร่วมสมัยอย่างยั่งยืน

หลักสัปปุริสธรรม 7 ซึ่งประกอบด้วย อตถัญญู ธัมมัญญู อตตัญญู มัตตัญญู กาลัญญู ปริสสัญญู และปุคคลัญญู (มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539) ถือเป็นหลักธรรมสำคัญในการกำกับพฤติกรรมและแนวคิดของ “สัตบุรุษผู้ควรแก่การเคารพ” โดยเฉพาะอย่างยิ่งสำหรับผู้ทำหน้าที่บริหารคณะสงฆ์ หลักธรรมดังกล่าวมีลักษณะเป็น “ธรรมเชิงกระบวนการ” ที่มุ่งชี้ให้เห็นถึงความสามารถในการรู้จักประโยชน์ รู้จักเหตุผล รู้จักประมาณ รู้จักกาลเทศะ และรู้จักหมู่คณะ ซึ่งเป็นคุณลักษณะของผู้นำหรือผู้บริหารที่มีความรอบคอบ และมีวิจรรณญาณ หากหลักธรรมชุดนี้ถูกละเลยหรือถูกใช้ไม่ครบถ้วน การบริหารย่อมเสี่ยงต่อความผิดพลาด ความลำเอียง การบริหารแบบตอบสนองเฉพาะหน้า และการสูญเสียพลังงานร่วมของหมู่คณะ

ภายใต้ความเปลี่ยนแปลงของโลกยุคดิจิทัล วัดในอำเภอปากพะยูน จังหวัดพัทลุง จำเป็นต้องบริหารงานคณะสงฆ์กับสังคมที่มีการเปลี่ยนแปลง พร้อมทั้งรักษาเอกลักษณ์ของความเป็นสถาบันทางพระพุทธศาสนา การรู้จักกาลเวลาและรู้จักตนจึงเป็นหัวใจสำคัญของการปรับตัว พระสงฆ์จำเป็นต้องตระหนักถึงบทบาทของตนในฐานะผู้นำชุมชน พร้อมทั้งเข้าใจโครงสร้างสังคมที่มีการเปลี่ยนแปลงในยุคดิจิทัล สังคมมีความคาดหวังในด้านการบริหารงานคณะสงฆ์สูงขึ้น และมีความหลากหลายทางความคิดมากขึ้น หลักสัปปุริสธรรม 7 จึงไม่ใช่เพียงหลักธรรมสำหรับการพัฒนาตนเองของพระสงฆ์เท่านั้น แต่เป็นกรอบความคิดสำหรับการยกระดับองค์ความรู้ด้านการบริหารจัดการเชิงพระพุทธศาสนา เพื่อให้การทำงานของคณะสงฆ์

สอดคล้องกับความต้องการของยุคสมัย ไม่หยุดนิ่ง และสามารถเป็นหลักแห่งสันติสุขแก่ประชาชนได้ดังเดิม

ด้วยความเป็นมาและปัญหาดังกล่าว ผู้วิจัยจึงมีความสนใจที่จะทำเรื่อง “การส่งเสริมหลักสัปปุริสธรรม 7 ในการบริหารงานคณะสงฆ์อำเภอปากพะยูน จังหวัดพัทลุง” เพื่อเป็นแนวทางในการส่งเสริมใช้หลักสัปปุริสธรรม 7 เป็นกรอบในการบริหารงานคณะสงฆ์อย่างเป็นระบบ มีคุณธรรม ความเหมาะสม และสอดคล้องกับสภาพสังคมร่วมสมัย อันจะนำไปสู่การยกระดับประสิทธิภาพและคุณภาพของการบริหารจัดการวัดและองค์กรคณะสงฆ์ในพื้นที่อย่างยั่งยืน และส่งผลเชิงบวกต่อการฟื้นฟูและเสริมสร้างศรัทธาของประชาชนที่มีต่อสถาบันพระพุทธศาสนาในระยะยาว ทำให้วัดสามารถกลับมาทำหน้าที่เป็นศูนย์รวมทางจิตใจของชุมชน เป็นแหล่งบ่มเพาะคุณธรรม จริยธรรม และเป็นพลังสำคัญในการขับเคลื่อนการพัฒนาชุมชนให้เกิดความสงบสุข ความสามัคคี และความมั่นคงทางสังคมอย่างยั่งยืนต่อไป

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาแนวคิดเกี่ยวกับการบริหารงานคณะสงฆ์อำเภอปากพะยูน จังหวัดพัทลุง
2. เพื่อศึกษาหลักสัปปุริสธรรม 7 ที่ปรากฏในคัมภีร์พระพุทธศาสนา
3. เพื่อส่งเสริมหลักสัปปุริสธรรม 7 ในการบริหารงานคณะสงฆ์อำเภอปากพะยูน จังหวัดพัทลุง

การทบทวนวรรณกรรม

1. สัปปุริสธรรม ได้มีคำวินิจฉัยไว้ว่า ธรรมใดเป็นของสัตบุรุษ ธรรมนั้นชื่อว่า เป็นธรรมของ พระอริยเจ้า คำว่า “อริยะ” หรือคำว่า “สัตบุรุษ” ได้แก่ อริยธรรมหรือสัปปุริสธรรม ต้องอยู่ในที่เดียวกันเสมอกันมีส่วนเสมอกันมีความเป็นอันเดียวกัน โดยหลักสัปปุริสธรรมนี้ ปรากฏในพระสุตตันตปิฎก อังคุตตรนิกาย ปฐมปิณฑาสก์ (มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539)

2. สัปปุริสธรรม 7 คือ หลักธรรมของคนดี หรือคุณสมบัติของสัตบุรุษ ที่ช่วยให้ดำเนินชีวิตอย่างถูกต้องเหมาะสม ประกอบด้วย 1) รู้เหตุ (อัมมัญญตา), 2) รู้ผล (อัตถัญญตา), 3) รู้ตน (อัตตัญญตา), 4) รู้ประมาณ (มัตตัญญตา), 5) รู้กาล (กาลัญญตา), 6) รู้ชุมชน (ปริสสัญญตา),

7) รู้บุคคล (บุคคลัญญา) ผู้ที่ปฏิบัติได้ครบ ย่อมเป็นคนดี มีปัญญา และอยู่ร่วมกับผู้อื่นในสังคมได้อย่างเหมาะสม (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป. อ. ปยุตฺโต), 2551)

3. การบริหาร คือ การทำให้งานสำเร็จโดยอาศัยผู้อื่น โดยมีหน้าที่สำคัญตามหลัก POSDC ได้แก่ P การวางแผน, O การจัดองค์กร, S การบริหารบุคลากร, D การอำนวยการ และ C การควบคุม หลักการนี้ช่วยให้ผู้บริหารดำเนินงานอย่างเป็นระบบและบรรลุเป้าหมายขององค์กรอย่างมีประสิทธิภาพ (Luther Gulick, & Lyndall Urwick, 1937)

4. การวิจัยเรื่อง “การบริหารจัดการงานสาธารณสงเคราะห์ของพระสังฆาธิการ” (พระสมุห์ติเรก อดิเรกสุโก (งามกาละ), 2560) พบว่า การดำเนินงานด้านสาธารณสงเคราะห์ของพระสังฆาธิการในอำเภอโพธาราม จังหวัดราชบุรี มีบทบาทสำคัญต่อการพัฒนาสังคมในหลายมิติ ทั้งด้านพระศาสนา การศึกษา และชุมชน โดยสามารถสรุปได้ดังนี้ ด้านการส่งเสริมกิจการคณะสงฆ์ มุ่งเน้นการสนับสนุนการอบรมและการสอนศีลธรรมจริยธรรมแก่นักเรียนในสถานศึกษา รวมถึงการจัดกิจกรรมในวันสำคัญทางพระพุทธศาสนา เช่น วันมาฆบูชา วันวิสาขบูชา และวันอาสาฬหบูชา เพื่อปลูกฝังคุณธรรมและพัฒนาจิตใจ, ด้านการส่งเสริมสาธารณประโยชน์ พระสงฆ์ได้กำหนดให้วัดเป็นพื้นที่ปลอดสิ่งเสพติด อบายมุข และการพนัน พร้อมทั้งรณรงค์ให้ประชาชนเข้าร่วมโครงการหมู่บ้านรักษาศีล 5 เพื่อเสริมสร้างสังคมที่ดีงาม, ด้านการดูแลสาธารณสมบัติ มีการสนับสนุนกิจกรรมทางวัฒนธรรมท้องถิ่น เช่น การดักบาตรเทโวโรหณะ และการจัดตั้งพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่น เพื่ออนุรักษ์ศิลปวัตถุและโบราณวัตถุให้คงอยู่สืบไป, ด้านการช่วยเหลือประชาชนทั่วไป พระสงฆ์มีส่วนร่วมในการมอบทุนและอุปกรณ์การศึกษาแก่เยาวชน ตลอดจนให้ความช่วยเหลือผู้ประสบภัยพิบัติโดยภาพรวม การบริหารงานสาธารณสงเคราะห์ดังกล่าวสะท้อนถึงบทบาทของพระสังฆาธิการในการเป็นศูนย์กลางของชุมชน และเป็นพลังสำคัญในการพัฒนาสังคมอย่างยั่งยืน

5. การวิจัยเรื่อง “การใช้หลักสัปปริสธรรมในการบริหารงานเชิงบูรณาการของผู้บริหารเทศบาล ตำบลป่าไผ่ อำเภอพร้าว จังหวัดเชียงใหม่” (ทวีศักดิ์ สุขกมล, 2560) พบว่า พระพุทธเจ้าทรงแสดงหลักสัปปริสธรรมแก่พุทธบริษัทในโอกาสต่าง ๆ เพื่อชี้แนะแนวทางการพัฒนาตนให้เป็นผู้มีคุณธรรม โดยเฉพาะภิกษุผู้สมควรแก่การรับทานและเป็นนาบุญอันประเสริฐของโลก จำเป็นต้องประกอบด้วยธรรม ๗ ประการ ได้แก่ การรู้เหตุ (อัมมัญญา) การรู้ผล (อัตถัญญา) การรู้จักตน (อัตตัญญา) การรู้จักประมาณ (มัตตัญญา) การรู้จักกาล (กาลัญญา) การรู้จักชุมชนหรือสังคม (ปริสสัญญา) และการรู้จักบุคคล (บุคคลัญญา) บุคคล

ไต่ที่ยึดถือและปฏิบัติตามหลักธรรมเหล่านี้ ย่อมเป็นผู้มีความประพฤติดีงาม เหมาะสมทั้งกาย วาจา และใจ เป็นที่เคารพยกย่องของผู้อื่น และได้รับการยกย่องว่าเป็น “สัตบุรุษ” หรือคนดีอย่างแท้จริง อีกทั้งยังสามารถสร้างประโยชน์ทั้งแก่ตนเองและสังคมโดยรวมได้อย่างยั่งยืน

6. การวิจัยเรื่อง “การประยุกต์ใช้หลักสัปปุริสธรรมในการส่งเสริมการปกครองของพระสังฆาธิการในเขตจังหวัดนนทบุรี” (พระศตวรรษ กิตติปาโล, 2562) พบว่า พระสังฆาธิการในจังหวัดนนทบุรีมีการนำหลักสัปปุริสธรรม 7 มาประยุกต์ใช้ในการปกครองคณะสงฆ์โดยภาพรวมอยู่ในระดับมากทุกด้าน สะท้อนถึงการบริหารงานที่ยึดหลักคุณธรรมและความเหมาะสม เมื่อพิจารณาเป็นรายด้าน พบว่า หลักปุคคลปโรปรัญญตา หรือการรู้จักบุคคล มีค่าเฉลี่ยสูงสุด แสดงให้เห็นถึงความสามารถในการเข้าใจและปฏิบัติต่อบุคคลได้อย่างเหมาะสม รองลงมาคือ หลักอัมมัญญตาและอัตถัญญตา ซึ่งเน้นการรู้เหตุและรู้ผลในการดำเนินงาน ส่วนหลักอัตตัญญตา หรือการรู้จักตน มีค่าเฉลี่ยต่ำที่สุด แม้ยังคงอยู่ในระดับมากก็ตาม

7. การวิจัยเรื่อง “การประยุกต์ใช้หลักสัปปุริสธรรมในการบริหารจัดการวัดนิคมประทีป อำเภอมะนัง จังหวัดตรัง” (พระณัฐพล ฌณฐพล (มูลทอง), 2566) พบว่า การบริหารวัดนิคมประทีป อำเภอมะนัง จังหวัดตรัง เป็นการนำความรู้ ประสบการณ์ และทักษะของผู้บริหารมาจัดการทรัพยากรต่าง ๆ ให้เกิดประสิทธิภาพสูงสุด ขณะเดียวกันได้ยึดหลักสัปปุริสธรรมเป็นแนวทางสำคัญในการดำเนินงาน โดยเน้นการเป็นแบบอย่างที่ดีทั้งกาย วาจา ใจ การประยุกต์ใช้หลักธรรมดังกล่าวช่วยสร้างบรรยากาศที่ดีในการทำงาน เกิดความสามัคคีในองค์กร ทำให้งานดำเนินไปอย่างราบรื่น มีประสิทธิภาพ และเกิดความสุขร่วมกันในการปฏิบัติงาน

8. การวิจัยเรื่อง “ความต้องการจำเป็นของการบริหารจัดการตามหลักสัปปุริสธรรม 7 ของโรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา เขต 7” (พระครูวินัยธรรวฑูติ เตชธมโม (เฮียงเหยีย), 2566) พบว่า การบริหารจัดการตามหลักสัปปุริสธรรม 7 ของโรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา เขต 7 ในสภาพที่พึงประสงค์มีค่าเฉลี่ยสูงกว่าสภาพปัจจุบันทุกด้าน โดยรวมอยู่ในระดับมากที่สุด แสดงให้เห็นถึงความจำเป็นในการพัฒนาอย่างต่อเนื่อง เมื่อจัดลำดับความต้องการเร่งด่วน พบว่า ด้านการบริหารบุคคลมีความสำคัญเป็นอันดับแรก รองลงมาคือ การบริหารทั่วไป การบริหารงบประมาณ และการบริหารวิชาการ ตามลำดับ

จากการศึกษาทบทวนเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง พบว่า หลักสัปปุริสธรรมมีบทบาทสำคัญต่อการบริหารจัดการงานคณะสงฆ์ โดยเป็นแนวทางที่ช่วยยกระดับประสิทธิภาพในการดำเนินงานให้มีความเป็นระบบและเหมาะสมกับบริบทการปฏิบัติจริง การนำหลักธรรมดังกล่าวมาประยุกต์ใช้ ส่งผลให้เกิดความเป็นระเบียบ ความสามัคคี และความร่วมมือภายใน

องค์กร อีกทั้งยังช่วยเสริมสร้างคุณลักษณะที่ดีให้แก่พระสงฆ์และบุคลากร ทำให้บรรยากาศการทำงานเป็นไปอย่างสงบและเอื้อต่อการพัฒนา นำไปสู่การบริหารจัดการที่มีประสิทธิภาพและยั่งยืนในระยะยาว

วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) มุ่งศึกษาข้อมูลจากทั้งเอกสารและภาคสนาม เพื่อให้ได้ข้อมูลที่มีความถูกต้อง ครบถ้วน และน่าเชื่อถือ โดยกำหนดแนวทางการดำเนินการ 5 ประการ ดังนี้

1. การศึกษาเอกสารจากแหล่งข้อมูลปฐมภูมิ ได้แก่ คัมภีร์พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย พ.ศ. 2539 ซึ่งถือเป็นแหล่งข้อมูลหลักทางพระพุทธศาสนา
2. การศึกษาเอกสารจากแหล่งข้อมูลทุติยภูมิ ได้แก่ หนังสือ เอกสารทางวิชาการ วารสาร วิทยานิพนธ์ บทความ และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ตลอดจนข้อมูลจากสื่ออิเล็กทรอนิกส์ที่มีความน่าเชื่อถือ
3. การศึกษาภาคสนาม (Field Study) โดยใช้วิธีการสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview) กับผู้ให้ข้อมูลสำคัญ ซึ่งเป็นพระสงฆ์อาคันตุกะระดับปกครอง รวมถึงตัวแทนพนักงานของรัฐ และตัวแทนประชาชน ในเขตการปกครองคณะสงฆ์อำเภอปากพะยูน จังหวัดพัทลุง รวมจำนวนทั้งสิ้น 20 รูป/คน เพื่อสะท้อนปัญหา แนวคิด และแนวทางการส่งเสริมการใช้หลักธรรมในการบริหารงานคณะสงฆ์อย่างเป็นรูปธรรม
4. การตรวจสอบความถูกต้องของข้อมูล ผู้วิจัยใช้วิธีการตรวจสอบแบบสามเส้า (Data Triangulation) โดยเปรียบเทียบข้อมูลจากหลายแหล่ง ได้แก่ เอกสาร การสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลที่หลากหลายกลุ่ม และการวิเคราะห์เชิงแนวคิด เพื่อยืนยันความสอดคล้องและเพิ่มความน่าเชื่อถือของข้อมูล
5. การวิเคราะห์ข้อมูล ผู้วิจัยใช้การวิเคราะห์เนื้อหา (Content Analysis) โดยจัดหมวดหมู่ ตีความ และสังเคราะห์ข้อมูลตามประเด็นการศึกษา ควบคู่กับการสรุปเชิงอุปนัย (Inductive Interpretation) เพื่อให้ได้ข้อค้นพบที่เป็นระบบและสอดคล้องกับวัตถุประสงค์ของการวิจัย

ผลการวิจัย

1. แนวคิดเกี่ยวกับการบริหารงานคณะสงฆ์อำเภอปากพะยูน จังหวัดพัทลุง การบริหารงานคณะสงฆ์อำเภอปากพะยูน จังหวัดพัทลุง ดำเนินการภายใต้กรอบพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. 2505 และฉบับแก้ไขเพิ่มเติม โดยมีโครงสร้างการปกครองที่ชัดเจน ครอบคลุมวัดจำนวน 26 วัด และพระภิกษุสามเณร 112 รูป ภายใต้การกำกับดูแลของเจ้าคณะผู้ปกครองในแต่ละระดับ การบริหารมุ่งเน้นการจัดการเชิงระบบ การเสริมสร้างเอกภาพ การใช้ทรัพยากรอย่างคุ้มค่า และความโปร่งใสในการดำเนินงาน ทั้งนี้ ได้นำหลักสัปปุริสธรรม 7 มาเป็นกรอบแนวคิดสำคัญในการบริหาร ได้แก่ การรู้เหตุ รู้ผล รู้ตน รู้ประมาณ รู้กาล รู้บุคคล และรู้ชุมชน เพื่อส่งเสริมให้การตัดสินใจมีความรอบคอบ การดำเนินงานมีประสิทธิภาพ และเกิดความร่วมมือระหว่างคณะสงฆ์กับชุมชน โดยมีองค์ประกอบสำคัญ ได้แก่ ปัจจัยด้านบุคลากรและชุมชน กระบวนการบริหารงานที่เป็นระบบ และผลลัพธ์ที่มุ่งสู่ความโปร่งใส ความคุ้มค่า และความเชื่อมั่นของประชาชน อันนำไปสู่การพัฒนาการบริหารงานคณะสงฆ์อย่างยั่งยืน

2. หลักสัปปุริสธรรมเป็นกรอบแนวคิดสำคัญในการพัฒนาบุคคลให้เป็นผู้มีคุณธรรมและความประพฤติที่เหมาะสม สามารถประยุกต์ใช้ได้ทั้งในระดับชีวิตประจำวันและระดับองค์กร โดยเฉพาะในการบริหารงานคณะสงฆ์ ซึ่งช่วยเสริมสร้างการตัดสินใจอย่างมีเหตุผล การวางแผนอย่างเป็นระบบ และการดำเนินงานที่มีประสิทธิภาพ อีกทั้งยังส่งเสริมความเป็นระเบียบ ความสามัคคี และความร่วมมือระหว่างบุคลากรในองค์กร ตลอดจนสร้างความเชื่อมั่นและศรัทธาจากประชาชน อันนำไปสู่การพัฒนาการบริหารงานคณะสงฆ์ให้มีความเข้มแข็ง มั่นคง และยั่งยืนในระยะยาว

3. การส่งเสริมหลักสัปปุริสธรรม 7 ในการบริหารงานคณะสงฆ์ ของคณะสงฆ์อำเภอปากพะยูน จังหวัดพัทลุง การบริหารงานคณะสงฆ์อำเภอปากพะยูนยังคงเผชิญข้อจำกัดด้านความโปร่งใส ความเป็นเอกภาพ ความเป็นระบบในการดำเนินงาน และการใช้ทรัพยากรอย่างเหมาะสม อย่างไรก็ตาม การบูรณาการหลักสัปปุริสธรรม 7 เข้ากับกระบวนการบริหารสามารถช่วยส่งเสริมการตัดสินใจที่มีเหตุผล การวางแผนที่เป็นระบบ และการดำเนินงานที่มีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้น อีกทั้งยังช่วยลดความซ้ำซ้อน ความล่าช้า และเสริมสร้างความร่วมมือภายในคณะสงฆ์และกับชุมชน ส่งผลให้เกิดความโปร่งใส ความน่าเชื่อถือ และความศรัทธาจาก

ประชาชน อันเป็นพื้นฐานสำคัญในการพัฒนาการบริหารงานคณะสงฆ์ให้มีความเข้มแข็งและยั่งยืนในระยะยาว

อภิปรายผล

จากการศึกษาวิจัยเรื่อง การส่งเสริมหลักสัปปุริสธรรม 7 ในการบริหารงานคณะสงฆ์ อำเภอปากพะยูน จังหวัดพัทลุง ซึ่งมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาแนวคิดการบริหารงานคณะสงฆ์ ควบคู่กับการประยุกต์ใช้หลักสัปปุริสธรรม 7 พบว่า การบริหารงานคณะสงฆ์ให้มีประสิทธิภาพ จำเป็นต้องอาศัยทั้งองค์ความรู้ด้านการบริหาร ความสามารถเฉพาะบุคคล ประสบการณ์ และภาวะผู้นำ ควบคู่กับการยึดหลักคุณธรรมทางพระพุทธศาสนาเป็นพื้นฐานสำคัญ ทั้งนี้ ผลการวิจัยสะท้อนให้เห็นว่า การบูรณาการหลักธรรมเข้ากับศาสตร์การบริหารสมัยใหม่ช่วยให้ การดำเนินงานมีความเป็นระบบ มีทิศทางที่ชัดเจน และสามารถตอบสนองต่อเป้าหมายของ องค์กรได้อย่างมีประสิทธิภาพ ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดของ Luther Gulick และ Lyndall Urwick ที่เสนอหลัก POSDC ซึ่งประกอบด้วย การวางแผน การจัดองค์กร การบริหารบุคลากร การอำนวยความสะดวก และการควบคุม อันเป็นกระบวนการสำคัญที่ช่วยให้การบริหารงานบรรลุผล สำเร็จตามเป้าหมาย อีกทั้งยังสอดคล้องกับงานวิจัยของ พระสมุห์ติเรก อติเรกสุโก (งามกาละ) ที่ชี้ให้เห็นว่าการบริหารงานคณะสงฆ์ที่มีประสิทธิภาพต้องอาศัยการจัดการอย่างเป็นระบบและ การมีส่วนร่วมของบุคลากรในทุกกระดับ ทั้งนี้อาจเนื่องมาจากลักษณะขององค์กรสงฆ์ที่มี โครงสร้างแบบลำดับชั้นและต้องอาศัยความร่วมมือจากหลายฝ่าย จึงจำเป็นต้องผสมผสานทั้ง หลักการบริหารและหลักธรรมเข้าด้วยกันอย่างเหมาะสม

การบริหารงานของคณะสงฆ์ในพื้นที่อำเภอปากพะยูน จังหวัดพัทลุง พบว่าเป็นการบูรณาการหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาเข้ากับกระบวนการบริหารจัดการเชิงระบบอย่างชัดเจน โดยครอบคลุมทั้งการดำเนินศาสนกิจและการบริหารองค์กร ได้แก่ การวางแผนงาน การจัด โครงสร้างองค์กร การบริหารทรัพยากร การพัฒนาบุคลากร และการประสานความร่วมมือ ระหว่างวัดและชุมชน ซึ่งลักษณะดังกล่าวสอดคล้องกับแนวคิดการบริหารของ Luther Gulick และ Lyndall Urwick ที่เน้นการดำเนินงานอย่างเป็นระบบตามกระบวนการ POSDC อีกทั้งยัง สอดคล้องกับผลการวิจัยของ พระครูวินัยธรรมวรุฒิ เตชธมโม (เสียงเหี้ย) ที่พบว่าการบริหารตาม หลักสัปปุริสธรรม 7 มีความจำเป็นในระดับสูง โดยเฉพาะด้านการบริหารบุคคลซึ่งเป็นปัจจัย สำคัญของความสำเร็จขององค์กร ทั้งนี้อาจอธิบายได้ว่าองค์กรคณะสงฆ์เป็นองค์กรที่ขับเคลื่อน

ด้วยบุคลากรเป็นหลัก การพัฒนาศักยภาพของพระสังฆาธิการและบุคลากรในวัดจึงมีผลโดยตรงต่อประสิทธิภาพของการบริหารงานโดยรวม

หลักสัปติสธรรม 7 อันประกอบด้วย อัมมัญญตา อตถัญญตา อัตตัญญตา มัตตัญญตา กาลัญญตา ปริสสัญญตา และปุคคลัญญตา พบว่าเป็นกรอบแนวคิดเชิงพุทธที่มีบทบาทสำคัญต่อการเสริมสร้างประสิทธิภาพในการบริหารงานคณะสงฆ์ในทุกมิติ โดยเฉพาะในด้านการตัดสินใจ การวางแผน และการบริหารทรัพยากร ซึ่งสอดคล้องกับหลักธรรมในพระไตรปิฎกที่มุ่งเน้นให้บุคคลมีความรอบรู้และใช้ปัญญาในการดำเนินชีวิต อีกทั้งยังสอดคล้องกับงานวิจัยของพระณัฐพล ญญฐโพล (มูลทอง) ที่พบว่าการประยุกต์ใช้หลักสัปติสธรรมในการบริหารจัดการวัดช่วยให้เกิดบรรยากาศการทำงานที่เอื้อต่อความร่วมมือ เกิดความสามัคคี และเพิ่มประสิทธิภาพในการปฏิบัติงาน ทั้งนี้อาจเนื่องมาจากหลักสัปติสธรรม 7 เป็นหลักธรรมที่ครอบคลุมทั้งมิติของปัญญา จริยธรรม และความสัมพันธ์ทางสังคม จึงสามารถนำมาปรับใช้กับการบริหารองค์กรได้อย่างเหมาะสมและเกิดผลในทางปฏิบัติ

ผลการวิจัยยังสะท้อนให้เห็นว่าการนำหลักสัปติสธรรม 7 มาใช้ในการบริหารงานคณะสงฆ์มีส่วนสำคัญในการพัฒนาศักยภาพของบุคลากรภายในองค์กร โดยช่วยส่งเสริมให้พระสังฆาธิการมีความตระหนักรู้ในบทบาทหน้าที่ของตน มีความรับผิดชอบ และสามารถปฏิบัติงานได้อย่างมีประสิทธิภาพ ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของ พระศตวรรษ กิตติปาโล ที่พบว่าการประยุกต์ใช้หลักสัปติสธรรมอยู่ในระดับมากในทุกด้าน โดยเฉพาะด้านการรู้บุคคลและการเข้าใจความแตกต่างของบุคคลในองค์กร ทั้งนี้อาจอธิบายได้ว่าการบริหารงานคณะสงฆ์จำเป็นต้องอาศัยความเข้าใจในบริบทของบุคคลและชุมชนเป็นสำคัญ เพื่อให้สามารถสร้างความร่วมมือ ความไว้วางใจ และความศรัทธาจากสังคมได้อย่างยั่งยืน อีกทั้งยังช่วยเสริมสร้างวัฒนธรรมองค์กรที่ตั้งอยู่บนพื้นฐานของคุณธรรม จริยธรรม และความสามัคคี ซึ่งเป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้องค์กรคณะสงฆ์สามารถดำรงอยู่และพัฒนาได้อย่างมั่นคงในระยะยาว

องค์ความรู้ใหม่

จากการศึกษาการบริหารงานคณะสงฆ์อำเภอปากพะยูน จังหวัดพัทลุง โดยอาศัยหลักสัปติสธรรม 7 สามารถสังเคราะห์เป็นองค์ความรู้ใหม่เชิงบูรณาการได้ว่า “รูปแบบการบริหารงานคณะสงฆ์เชิงพุทธบูรณาการ (Buddhist Integrative Sangha Administration Model)” มีลักษณะเด่นเป็นการผสมผสานหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาเข้ากับกระบวนการ

บริหารจัดการสมัยใหม่ โดยมีสาระสำคัญดังแผนภาพ รูปแบบการบริหารงานคณะสงฆ์เชิงพุทธบูรณาการ (Buddhist Integrative Sangha Administration Model) ดังต่อไปนี้

ภาพที่ 1 รูปแบบการบริหารงานคณะสงฆ์เชิงพุทธบูรณาการ

1. มิติด้านหลักการ (Principle-Based Dimension) หลักสัปตปรีชธรรม 7 ทำหน้าที่เป็นกรอบคุณธรรมเชิงบริหาร (Moral Governance Framework) ที่ช่วยกำกับพฤติกรรมและการตัดสินใจของผู้นำคณะสงฆ์ โดย อัมมัญญุตตา และอัตถัญญุตตา ส่งเสริมการตัดสินใจอย่างมีเหตุผลและมุ่งผลสัมฤทธิ์, อัตตัญญุตตา และมัตตัญญุตตา ควบคุมการใช้ทรัพยากรและศักยภาพตนให้เหมาะสม และกาลัญญุตตา ปรีสัญญุตตา และบุคคลัญญุตตา สนับสนุนการบริหารเชิงบริบทและความสัมพันธ์ระหว่างบุคคล

2. มิติด้านกระบวนการ (Process Dimension) การบริหารงานคณะสงฆ์ที่มีประสิทธิภาพต้องดำเนินการอย่างเป็นระบบ ประกอบด้วย การวางแผน การจัดองค์กร การบริหารทรัพยากร การสื่อสาร และการประเมินผล โดยมีหลักสัปตปรีชธรรม 7 เป็นกลไกกำกับให้กระบวนการดังกล่าวมีความเหมาะสม โปร่งใส และตรวจสอบได้

3. มิติด้านการมีส่วนร่วม (Participatory Dimension) การบริหารงานคณะสงฆ์มิได้จำกัดเฉพาะภายในองค์กรสงฆ์เท่านั้น แต่ต้องอาศัยความร่วมมือจากชุมชนและประชาชน โดยหลักปรีสัญญุตตาและบุคคลัญญุตตาช่วยสร้างความเข้าใจในบริบทสังคม ส่งผลให้เกิดการมีส่วนร่วม ความไว้วางใจ และการสนับสนุนจากภาคประชาชน

4. มิติด้านผลลัพธ์ (Outcome Dimension) การประยุกต์ใช้หลักสัปปุริสธรรม 7 อย่างเป็นรูปธรรม ก่อให้เกิดผลลัพธ์สำคัญ ได้แก่ความโปร่งใสและความน่าเชื่อถือขององค์กร, ความสามัคคีและเอกภาพภายในคณะสงฆ์, การใช้ทรัพยากรอย่างคุ้มค่าและพอประมาณ, ประสิทธิภาพและประสิทธิผลในการบริหารงาน และความศรัทธาและความเชื่อมั่นของประชาชน

5. มิติด้านความยั่งยืน (Sustainability Dimension) องค์ความรู้ใหม่นี้ชี้ให้เห็นว่า การบริหารงานคณะสงฆ์ที่ยั่งยืนต้องตั้งอยู่บนฐานของ “คุณธรรมควบคู่ระบบ” (Ethics-System Integration) กล่าวคือ การมีทั้งหลักธรรมเป็นแกนกลาง และระบบบริหารเป็นเครื่องมือสนับสนุน จะทำให้คณะสงฆ์สามารถดำรงบทบาทเป็นศูนย์กลางทางจิตใจและการพัฒนาชุมชน ได้อย่างมั่นคงในระยะยาว

การนำหลักสัปปุริสธรรม 7 มาบูรณาการกับการบริหารงานคณะสงฆ์ ก่อให้เกิดรูปแบบการบริหารที่เน้น “เหตุผล คุณธรรม ระบบ และการมีส่วนร่วม” ซึ่งสามารถแก้ไข ปัญหาการบริหารงานแบบเดิม และยกระดับการบริหารคณะสงฆ์ให้มีประสิทธิภาพ โปร่งใส และยั่งยืนในบริบทสังคมร่วมสมัยได้อย่างแท้จริง

สรุป/ข้อเสนอแนะ

จากการศึกษาวิจัยเรื่อง “การส่งเสริมหลักสัปปุริสธรรม 7 ในการบริหารงานคณะสงฆ์ อำเภอลำทะเมนชัย จังหวัดพิจิตร” พบว่า การบริหารงานคณะสงฆ์ในปัจจุบันจำเป็นต้องปรับตัวให้ สอดคล้องกับบริบทสังคมที่เปลี่ยนแปลง โดยต้องคำนึงถึงทั้งประสิทธิภาพในการบริหารจัดการและ คุณธรรมในการดำเนินงานควบคู่กันไป ทั้งนี้ หลักสัปปุริสธรรม 7 เป็นกรอบแนวคิดที่สามารถนำมา ประยุกต์ใช้เพื่อเสริมสร้างการตัดสินใจอย่างมีเหตุผล การบริหารทรัพยากรอย่างเหมาะสม และการ สร้างความโปร่งใสในการดำเนินงานได้อย่างมีประสิทธิภาพ ดังนั้น ผู้วิจัยจึงได้สังเคราะห์ข้อค้นพบ และนำเสนอข้อเสนอแนะเชิงวิชาการ เพื่อเป็นแนวทางในการพัฒนาการบริหารงานคณะสงฆ์ให้มี ประสิทธิภาพ โปร่งใส และยั่งยืน ดังนี้

1. ข้อเสนอแนะในการนำผลการวิจัยไปใช้ ประกอบด้วย

1.1 ข้อเสนอแนะด้านนโยบาย ควรกำหนดนโยบายส่งเสริมคุณธรรมในการบริหารคณะสงฆ์ ควรมีกฎระเบียบหรือแนวทางเชิงนโยบายของสำนักงานพระพุทธศาสนาจังหวัดหรือคณะสงฆ์ จังหวัด เพื่อส่งเสริมการประยุกต์ใช้หลักสัปปุริสธรรม 7 ในการบริหารงานวัด เช่น การวาง มาตรฐานด้านศีลธรรม การตัดสินใจอย่างมีคุณธรรม และความโปร่งใสในการจัดการทรัพยากร

1.2 ข้อเสนอแนะด้านการมีส่วนร่วม การจัดอบรมและเวิร์กช็อปให้พระภิกษุและเจ้าหน้าที่วัด จัดกิจกรรมอบรมหรือเวิร์กช็อปเชิงปฏิบัติการเพื่อให้พระภิกษุและเจ้าหน้าที่วัดเข้าใจและสามารถประยุกต์ใช้หลักสัปปริสธรรม 7 ในการบริหารงานประจำวัน เช่น การวางแผนกิจกรรม การจัดการทรัพยากร และการแก้ไขปัญหาภายในวัด

2. ข้อเสนอแนะในการวิจัยครั้งต่อไป ผลการวิจัยชี้ให้เห็นว่า การประยุกต์ใช้หลักสัปปริสธรรม 7 มีบทบาทสำคัญต่อการเพิ่มประสิทธิภาพการบริหารงานคณะสงฆ์ การพัฒนาวัด และการเสริมสร้างความสัมพันธ์กับชุมชน อย่างไรก็ตาม การศึกษานี้ยังจำกัดอยู่ในพื้นที่อำเภอปากพะยูน จึงควรมีการวิจัยต่อยอดในมิติที่หลากหลายมากขึ้น ได้แก่ การประยุกต์ใช้ในบริบทดิจิทัล การศึกษาผลกระทบต่อคุณภาพชีวิต และการมีส่วนร่วมของชุมชน และการพัฒนารูปแบบการอบรมเพื่อเสริมสร้างหลักสัปปริสธรรม 7 ทั้งนี้เพื่อให้ได้องค์ความรู้ที่ครอบคลุมและสามารถนำไปใช้พัฒนาการบริหารงานคณะสงฆ์ในบริบทสังคมร่วมสมัยได้อย่างมีประสิทธิภาพยิ่งขึ้น

เอกสารอ้างอิง

- มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2539). *พระไตรปิฎกภาษาไทยฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย*. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พระพรหมคุณาภรณ์ (ป. อ. ปยุตฺโต). (2557). *พุทธธรรม (ฉบับปรับปรุงและขยายความ)*. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ. (2564). *รายงานสถานการณ์พระพุทธศาสนาในประเทศไทย พ.ศ. 2564*. กรุงเทพฯ: สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ.
- พระพรหมคุณาภรณ์ (ป. อ. ปยุตฺโต). (2551). *พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม*. พิมพ์ครั้งที่ 16. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์เอส. อาร์. ฟรินดิง แมส โปรดักส์.
- พระสมุห์ดิเรก อดิเรกสุโข (งามกาละ). (2560). การบริหารจัดการงานสาธารณสงเคราะห์ของพระสังฆาธิการ. ใน *วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต*. มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- ทวีศักดิ์ สุขกมล. (2560). การใช้หลักสัปปริสธรรมในการบริหารงานเชิงบูรณาการของผู้บริหารเทศบาล ตำบลป่าไผ่ อำเภอพร้าวก้างเขียด จังหวัดเชียงใหม่. ใน *วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต*. มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

พระศตวรรษ กิตติปาโล. (2562). การประยุกต์ใช้หลักสัปปุริสธรรมในการส่งเสริมการปกครอง
ของพระสังฆาธิการในเขตจังหวัดนนทบุรี. ใน *วิทยานิพนธ์รัฐศาสตรมหาบัณฑิต*.
มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย.

พระณัฐพล ณัฐพลโล (มูลทอง). (2566) การประยุกต์ใช้หลักสัปปุริสธรรมในการบริหารจัดการ
วัดนิคมประทีป อำเภอมะนัง จังหวัดตรัง. ใน *วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต*.
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

พระครูวินัยธรวรวิทย์ เตชธมโม (เสียงเหี้ย). (2566). ความต้องการจำเป็นของการบริหารจัดการ
ตามหลักสัปปุริสธรรม 7 ของโรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา เขต 7.
วารสารครุศาสตร์ปัญญา, 2(3), 28.

Luther Gulick, & Lyndall Urwick. (1937). *Papers on the Science of Administration*.
New York: Institute of Public Administration.